

KAPILLER FERENC

GIOCONDA-MOSOLY ITÁLIÁBAN – ÉS ERDÉLYBEN?

*Farkas Ferenc szobrászművésznak,
a Leonardo-plakett és sok más szép mű
megalkotójának, a zalai Bocsföldére*

Meglehet, az idősödés jele, hogy egyre gyakrabban válnak élővé, jelenvalóvá saját régmúltunk/félmúltunk történései egy-egy – életidőnk és -terünk is magába foglaló – kiadvány, dokumentum olvasása közben, egy váratlan találkozás, beszélgetés során, vagy éppen régi fényképek újra fölfedezése repít vissza gondolatban a múltba. Ilyen könyv például a szülőföldem *fejeit* felsorakoztató *Kemenesaljai Életrajzi Lexikon*, amely 2014-ben jelent meg a csöngői Kemenesaljai Regionális Ifjúsági Szervezet kiadásában. Nagy örömmel és kíváncsisággal lapoztam – „érintettségem” okán is –: szülőfalumnak – *az én falumnak* – tekintem a Kódó¹ parti Izsákfát, ahonnan származik egyébként Savanyú Jóska (1841–1907), a híres betyár. A Medgyesi–Somogyi kúriában laktunk az 50-es évek elejétől – itt még hattagú családunkkal – a Kulcsár-kert hatalmas ősfái szomszédságában 1961-ig, amikor beköltöztünk Celldömölkre új családi házukba, az Arany János utcában. Itt a Cincára jártunk kosarazni, vagyis halat fogni kosárral.

A lexikonban szép számmal szerepelnek egy vagy két generációval idősebb hírességek is, akiket ismerhettem, és akiknek sokat köszönhetek. Ilyen volt Molnár Dezső karnagy, zenepedagógus, a „csöngői bölcs” (1911–1987). Tőle tanultam meg szolmizálni, kottát olvasni, népdalt énekelni celldömölki elemistaként az állami zeneiskolában. (Vajon mi a sorsa óriási írott szellemi hagyatékának?) Ez a „tudomány” jó alap volt a hegedűtanuláshoz, aminek egy kemény oktatói pofon² vetett véget hetedik osztályos koromban. Jó negyven év kihagyás után aztán a népzene-tanulással tértem vissza a hegedüléshez.

Különös jelenség volt a kiscelli katolikus templomban Werner Alajos – Werner atya – (1905–1978) egyházzenesz, zenepedagógus csontos, szikár alakja, akinek ministrálhattam hétköznaponként a korai misén, az iskolába menet előtti órában, és énekelhettem az általa

1 Hivatalosan, térképeken Kódó; mi Kódónak mondtuk.

2 Nem Dezső bácsitól kaptam a pofont.

szervezett templomi gyermekkórusban. (Megveretéséről, börtönéveiről már akkor tudtunk.) Csodálatosképpen meg tudta fogni a lassan kamaszodó ifjakat is, akiknek egyébként mindig a focin járt az eszük. Hogy kell kinyitni a szánkat éneklés közben? Munkácsy *Asító inasát* mutatta példának, csak ne legyünk olyan álmosak. Zenepedagógusként, az egyházzene oktatása terén Jáki Teodóz atya (1929–2013) lehetett csak méltó utód a számomra később, a Győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban. (Az éneklés a napi sportolás, fizikai munka és írás-olvasás mellett megszakítás nélkül máig része életemnek.)

Végül következzen az a személy – szintén pedagógus –, akinek köszönhetően most írásba fogtam: Dénes Lajos Szilveszter festőművész (1924–2013). Mária nővéremmel őhöz jártam a celli leányiskolában működő rajzsakkörre a 60-as évek második felében, 67-ben, 68-ban. (Valami tehetségféle mocoroghatott bennünk ez irányban, amit Szüleink észrevettek.) Közben, 68 tavaszán – valószínűleg szakkörvezetőnk javaslatára – bejártunk Szombathelyre is, Horváth Jánoshoz rajzot tanulni.

„Szilvi bácsi” főleg akvarell képeket festett; nekünk a szénrajz technikát oktatta. Rajzoltunk épületegyüttest az iskola udvarán ülve; bent valamelyik emeleti osztályteremben csendéleletet vagy egész alakos modellt és portrékat. Egy idős férfit (a pedellust?) ábrázoló képem ma is megvan; Kislégghi Nagy Ádám festőművész barátunk azt mondta rá nemrég, hogy ennyi évesen (13 év) ő sem rajzolt jobban. Persze tudom, hogy ez nyilvánvaló túlzás.

Voltak külön rajzfüzeteim, amikbe saját kedvtelésemmre másoltam-rajzoltam grafitce-
ruzával tájképeket, épületeket, s valami megmagyarázhatatlan vonzódással – arcképeket.

Igen, az arc... Kamaszként a lányokban a dús hajjal keretezett-koronázott arc látványa ragadott meg először: a szemek ragyogása, a száj vonala, finom ívelése, a mosoly szépsége. Akkor még csodálkoztam is nagyon, mikor azt hallottam, hogy milyen fontos egy nőnél, hogy formás lába legyen. Még hogy a lába?!

Rajzfüzetemben valószínűleg a legtöbb időmet és türelmemet Leonardo híres képe, a *Madonna* lemásolása követelte. Soha nem éreztem, hogy készen van és jól sikerült volna: a szája sarkában rejtőzködő mosoly megörökítésével nem lehettem megelégedve. Rajzoltam, radíroztam, rajzoltam, radíroztam, javítottam... A végén már majdnem kilyukadt a papír, s ott, a kép legsejtelmesebb pontján egy csúf, maszatos folt éktelenkedett. Lehetetlen volt rendesen megrajzolni.³

*

Aki ismeri Szinte Gábor festőművész (1928–2012) életművét, az tudja, hogy festészetének témaválasztását jórészt az erdélyiség és az olasz kultúra iránti kettős kötődés határozta meg. Édesapja a háromszéki Sepsikőrösről származik, édesanyja csíkménasági, ő már Budapesten született. Az elsők között megkapta a Derkovits-ösztöndíjat, de az ötvenes években csak útlevel nélkül tudott eljutni Itáliába, hogy tudását továbbfejlessze. 1956-tól Firenzében „megtanulta a freskót és Olaszországot”, nagy csodálója volt a velencei festészetnek. Hazatérve hivatalos részről a teljes szilencium várta; a színházi élet és az építész világ jó szemű és jószívú, segítő személyiségei hívására mint díszlettervező is maradandót alkotott, és épületekre üveglakokat, nagy méretű faintarziákat is tervezhetett.

3 Nem stílusterő poénnak számom: az akkoriban vetített *Belphegor*-sorozat – a Louvre fantomja (!) – brutális álarcot viselő „főhősének” megrajzolása (szénnel, A3-as méretben) sokkal egyszerűbb volt. Sikere lett.

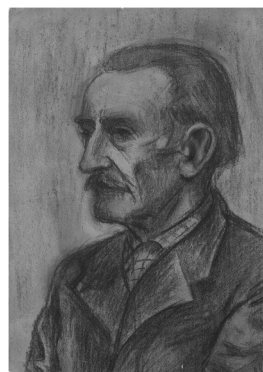
Gyakran járt Erdélyben; 1965-ben Márton Áronnal is találkozott, beszélgetett vele, aki rendkívüli hatással volt az unitárius vallású művészre. Erdély nagy mártír püspökéről portré is készült; központi alakként szerepel a *Segesvár passiója* című képen négy mártír sorsú magyar társaságában. A Boldogasszony-festményt – *A csíksomlyói Madonna* – a Mária-kegyszobor ihlette; a művész létértelmezésében a Boldogasszony a Székelyek Királynője.

Szinte Gábor kettős kötődésére utalhat (kis engedménnyel) az a megjegyzése is, amit egy vele készült interjúban – más összefüggésben – így fogalmaz meg: „Szinyei Majálisát soha egyetlen fénykép nem fogja megközelíteni, és én biztosan állíthatom, hogy nincs az a fotómodell, aki utoléri a Mona Lisát.”

Leonardo személye, élete és műve – kiemelten a Madonna-kép – végig Szinte Gábor érdeklődésének középpontjában állt.⁴ A csodált mester „szabad tájban nőtt szabad szellem volt” – állapítja meg róla egy helyütt; a tétel első része a magyar művészre nem érvényes, a második azonban mindenképpen: kutatásaiban, művészetében és véleménye megfogalmazásában szabad szellem volt ő is. Ezzel a szabadsággal, a mű- és művészettörténeteket béklyózó „közvélekedéseket” is félre téve fordul a kérdéses témákhoz. Logikus okfejtéssel több ponton vitába száll a Leonardo-jelenség eddig ismert(nek hitt) adataival, az akár több évszázadon keresztül makacsul átörökített tévedésekkel, hamisságokkal.

Abból indul ki, hogy Leonardo megértéséhez anyja, Caterina személye adja a kulcsot, aki felszabadított rabszolgaként volt szolgálóleány a leendő apa, Pier d’Antonio di Ser Piero családjánál, a gyermektelen törvényes feleség mellett. Így a kisgyermeket kezdetben két anya dédelgette-szerette a feleség korai haláláig. (Ez a kétszeres boldogság árad a *Szent Anna harmadmagával* című képből, mely Firenzében készült, egy évvel az anya halála után. – Ugyancsak a gyász után készült a Mona Lisa is.)

Honnan való lehetett Caterina? Tudvalevő, hogy a törökvilágban a török katonák és a velencei, genovai kereskedők között általános volt az emberkereskedelem. A rabszolgavadászat a XV. század közepén – Zsigmond halála után – csak a magyar határterületek mentén volt lehetséges, mert addigra a Balkán meghódított területté vált, ott pedig mindenki a szultán adófizető rabszolgája, és a szultántól lopni fejevesztést jelentett. 1437 után több hullámban történtek rabszolgabefogó betörések Erdélybe; a 2. vesztes rigómezei ütközet (1448) után ez még könnyebbé vált. 1450 körül csak a magyar határokon folytak török harcok. – Leonardo anyjának ez idő tájt kellett indulnia Vincibe vezető útjára: a Déli-Kárpátokon át a tengerig, onnan Velencébe vagy Genovába. Firenze élénk kereskedelmet folytatott e városokkal. Így juthatott el egy magyar földről származó szép, fiatal leány a Vinci-beli házba is. A születési év 1452. A gyermek vörösszőke volt, zöld szemű; nem hasonlított a fekete hajú toszkán átlag típushoz.

*Idős férfi portréja.
Szénrajz, 1968*

4 SZINTE Gábor: Leonardo magyar is volt? Uő.: Mona Lisa: Leonardo „anyaképe” <http://painter.hu/szintegabor/szintegabor.htm> (Letöltés: 2018. márc. 5.)

Kicsoda a világ leghíresebb képén megörökített nő? Kit mintáz a „Mona Lisa”? Általános vélekedés szerint a gazdag firenzei kereskedő, Giocondo feleségének, Madonna Lisának a portréja. – Jóval Leonardo halála után Vasari terjesztette a „Mona Lisa” illetve a „Gioconda” címet; ő, aki egyébként soha nem látta a képet.

Leonardo: Mona Lisa

Freud úgy vélte, hogy a Mona Lisa a festő anyjának képe. Szinte Gábor is ezt tartja valószínűnek, hozzátéve, hogy a festmény az anya megrendítő halála⁵ után, 1503 és 1505 között,⁶ az *Anghiari csata* falképpel⁷ egy időben született.

Tény, hogy a kép végig Leonardo tulajdonában maradt; nem készülhetett megrendelésre. Így a tévedésre alapozott további állítások is érvénytelenek. Szinte Gábor ugyanakkor felhívja a figyelmet arra is, hogy Leonardo portréképeinek háttére gondosan/pontosan illeszkedik az ábrázolt személy környezetéhez, kivétel éppen a Mona Lisa. Mert itt a kép háttérének hegyei nem Firenze környéki hegyek. Meglátása szerint a táj a rabszolgalány útjának elbeszélését mutatja: kanyargós hegyi út a Déli-Kárpátok szorosán keresztül a távol tengerig...⁸

Leonardo önarcképe

„1517-ben két éve lépett a francia trónra a fiatal I. Ferenc. Meghívta magához Amboise-ba Leonardót. (...) A látogatók az idős mester szobájában az állványra téve látták a »Női arckép«-et.

1519. május 2-án, halála pillanatában, anyja tekintete kísérte Leonardót, ahogy 21 évvel azelőtt fordítva történt. Anyja 21 éves lehetett születésekor, mindketten 67 évet értek meg. A fiú a világ legismertebb képén tette örökkévalóvá egykor rabszolga anyját.” (Sz. G.)

*

A Leonardo-kutatásból ismert az az eljárás, amelyben a mester vöröskréta-önarcképét – átfordítva – rávetítik a *Női arcképre*. Az eredmény szerint – mert a kísérlet két azonos karaktert mutat – Leonardo a saját arcát festette volna meg – női képmás mögött. No de... miért kell mindenhol vala-

- 5 Az anya, Caterina, 1498-ban megbetegedett. Fia magához vette őt Milánóba, ahol hosszas gyógykezelés következett. „Azokban a hónapokban életük teljessége sűrűsödött az idő szűkre szabott keretébe, és a fiú lelkében többé nem halványodott. 1503-ban, ahogy visszatért Firenzébe, elkezdte és 1505-ig befejezte anyja arcképét, melyet ezentúl mindenhová magával vitt.” In: SZINTE Gábor: i. m.
- 6 A szakirodalomban általában az 1503–1506-os évszámok szerepelnek. Szinte Gábor szerint Raffaello 1505-ben már írt róla.
- 7 A falkép középső része 1503-tól néhány év alatt el is készült (Firenze, Ötszázak Terme), és látható volt a század közepéig. Ekkor Vasari és segítői az egész termet képekkel díszítették; azóta a Leonardo által festett fal is Vasari-képekkel van fedve. Ugyanígy „takarja” ekkortól az igazi modell kilétét Vasarinak a kor művészairől írt könyve is a mai napig.
- 8 Tovább gondolva még hozzátehetnénk: a merengő-melankolikus arc a volt rabszolgalány messzi hazája felé tekint.

miféle furfangosságot, feladványt, rébuszt gyanítani, aminek fölfed(ez)ésével persze „túl-jártunk a rejtjelező eszén”? Egyszerűbb, természetes válasz kínálkozik ez ügyben (is): az arcberendezés azonossága – jó, legyen: hasonlósága – magyarázható az anya–fiú kapcsolattal. A mű *életre hívás*akor a művész élhetett az alkotói szabadsággal, melynek során mintegy lehetővé tette (megkönnyítette) a rátalálást, a ’nem titok’ fölfedezését, de nem ez a lényeg, hanem az arckép/önarckép-megfelelésben rejlő vallomás-mozzanat: a fiú szeretete gyászolt anyja iránt.

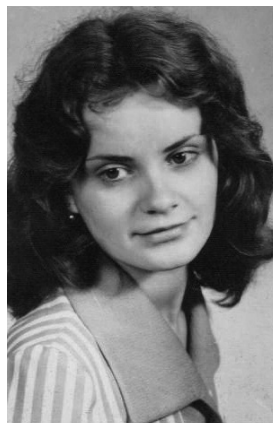
„Mona Lisa mosolyának titkát sohasem fejtették meg. Leonardo sohasem rejtett homályos utalásokat a műveibe. Az igazi rejtély nem az alkotásaiban vagy a feltételezett mögöttes mondanivalóban, hanem szerialitásában van. Mona Lisa úgy mosolyog ránk, mintha Leonardo összes titkát ismerné.”⁹

A dolgozat vége felé tartva maradt hát nekünk (rejtélyként?) a szájjug szép játéka – igen, az ún. „Gioconda-mosoly” –, illetve számomra ismét a szép nőarcok emléke, közülük is két személy: egy leányként megismert óvónő és egy író-feleség asszony, mindketten Erdélyből.

Magyari Piroska a Segesvár melletti Fehéregyháza szülőtte. A falu régi székely település a Nagy-Küküllő partján, egyes lakossággal. A Magyari család egyetlen leánya Székelyudvarhelyen végezte el a líceumot, majd Székelykeresztúron lett óvónő.

A találkozás a Petőfi-kultusszal függ össze. 1973 tavaszán a körmendi Kölcsey Ferenc Általános Iskola 7. A. osztálya egyhetes osztálykirándulást szervezett Segesvárra, a Petőfi-évforduló tiszteletére. A szállásról az ottani, környékbeli családok gondoskodtak. Az osztály tagjaként húgom, Izabella is részt vett a kiránduláson, s őt Magyariek fogadták fehéregyházi portájukon nagy kedvességgel és szeretettel. A két lány egyidős volt, s egy fénykép bizonyítja, hogy termetre, alkatra, s még befont-copfos hajviseletre is: mint egy ikerpár. (A hazautazás körülményei jellemzik az akkori idők: az anyaországi csoport és a helyi iskolások és családok találkozása „túl jól sikerült”, s a román hatóság szigora a tervezett időponthoz képest két nappal korábban hazaparancsolta a kölcséseket.) Pár évvel később magam is jártam ott, fölkerestem Magyariekat, az időközben fölserdült leánykát, és íme, az ajándékba kapott érettségi tablós fénykép.

Az író-feleség – maga is író – Polcz Alaine (1922–2007), Mészöly Miklós felesége. Vele valamikor 1981 elején¹⁰ találkoztam Pannonhalmán. A férjét kísérte el, aki a diákoknak szervezett író-olvasó találkozó meghívott vendége volt. A program végeztével szűkebb körben, tanár kollégákkal folyt tovább a beszélgetés. Egyik kérdéssel,¹¹ úgy látszik,

Magyari Piroska
érettségi képe

9 Négy mondat egy Leonardo életéről és művéről szóló olasz dokumentumfilmből.

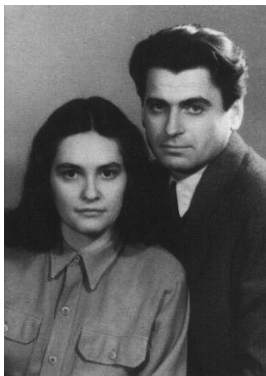
10 Az időpont közelebbről meghatározható a pécsi *Jelenkor* egyik száma alapján: a frissen megjelent ’81/1-es számban Alexa Károly a 60 éves Mészölyvel készült nagyinterjúja volt olvasható. Fölhívtam erre Korzenszky Richárd igazgató figyelmét, aki lemásolta a szöveget, és a fontosabbnak ítélt részeket aláhúzva kitette a falijújságra.

11 A kérdés a SZETÁ-ra (Szegényeket Támogató Alap) vonatkozott; egyik rendezvényükön – talán jótékonyági képaukción volt – Mészöly Miklós beszélt.

nagyon felidegesítettem Mészölyt, mert föl pattant a helyéről, és keresni kezdte az autókulcsot. Nem találta, s ez még dühösebbé tette. Én inkább feleségére figyeltem, aki idősebben is szép volt, és ismerősnek tetszett. Erdélyi úrlányként született jó nevű kolozsvári

A fiatal Polcz Alaine

Polcz Alaine
Mészöly Miklóssal

családban, de valójában nem voltak gazdagok. „Nevén és szépségén kívül semmije sem volt” – olvassuk egy összeállításban.¹²

Lehet, ők ketten – Piroska és Polcz Alaine – hasonlítanak is egymásra (rokoni kapcsolat kizárt, de erdélyiségük közös). Arcukon látnunk megfelelő karaktervonásokat, de témánk szempontjából most csupán az arc kis részlete érdekes: a szájvonal lezárása két oldalt rövid, fölfele hajló, mosolyszerű ívvel. Amiként a szem a lélek tükre, a száj rajzolata és a szájforma játéka is sokat elárul a *belső történelemről*. Itt azonban a figyel-

münket lekötő arcvonás: *állandósult jelleg*; „alaphelyzetben” is *ott van, mint erdélyi tulajdon(ság)*. Erdélyiként tulajdona lehetett Leonardo anyjának, Caterinának, és tulajdona lehet ötszáz évvel később, a mai utódoknak is. Ebben nincs semmi titokzatosság, de a vélt rátalálás öröme szelíd mosolyt csalhat szájunk sarkára...

A „Szép hölgy” – Leonardo *Madonnája* – ötszáz év óta keresi tekintetével az Óhazát, ahonnan a Székelyek Királynője – a *Csiksomlyói Madonna* – ötszáz év óta¹³ néz vissza rá.

Farkas Ferenc Leonardo-plakettje
(Megyeri Anna felvétele)

12 *iSophie*: „Egész lényeddel hasonlítani és emlékezni” – Polcz Alaine és Mészöly Miklós szerelme. http://konyves.blog.hu/2016/01/19/egesz_lenyeddel_hasonlítani_es_emlekezni_polcz_alaine_es_meszoly_miklos_szerelme (Letöltés: 2018. március 5.)

13 A Csiksomlyói Madonna megalkotásának időpontját a kutatások a XVI. század elejére teszik, s lehet, hogy segesvári műhelyhez köthető. (Lásd: A csiksomlyói Szűz Mária-szobor története. Daczó Katalin beszélgetése Hegedűs Enikő művészettörténésszel. *Magyar Kurír*, 2014. szept. 20.) Ezek szerint a Kegyszobor és Leonardo Madonnája közel egy időben készült!